ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN – POLONIA
VOL. XLVIII SECTIO G 2001

Zakład Prawa Rzymskiego

IWONA SZPRINGER

Akcesoryjność zastawu i hipoteki w świetle zabezpieczenia wierzytelności terminowej, warunkowej i przyszłej

The accessoriness of pledge and mortgage in the light of the security of conditional, future and fixed-term claims

Tytuł niniejszego artykułu został ujęty w sposób szczegółowy, w związku z czym konieczne jest wniesienie kilku uwag o charakterze porządkowym. **Po pierwsze**, rozważania nie obejmują całokształtu zagadnień związanych z akcesoryjnością zastawu i hipoteki. Zostały one zawężone do zagadnienia możliwości ustanowienia owych zabezpieczeń dla wierzytelności nieistniejących w chwili ich ustanawiania. **Po drugie**, przedmiotem analizy jest możliwość ustanowienia wyżej wymienionych zabezpieczeń na tle prawa polskiego i prawa rzymskiego.

W prawie polskim rozważaniom została poddana instytucja prawa zastawu regulowana w art. 306–307 i 309–326 k.c. (tzw. umowny zastaw na rzeczach ruchomych), zastaw rejestrowy, regulowany ustawą z 6 grudnia 1996 o zastawie rejestrowym i rejestrze zastawów (Dz.U. nr 121, poz. 769 z późn. zm.) oraz hipoteka kaucyjna regulowana art. 102 i nast. ustawy z 6 lipca 1982 o księgach wieczystych i hipotece (Dz.U. nr 19, poz. 147 z późn. zm.).

Analiza instytucji prawa zastawu i hipoteki w prawie rzymskim wymaga następującej uwagi: podział zastawu, funkcjonujący w prawie rzymskim, na *pignus* i *hypotheca* oparty jest na kryterium posiadania przedmiotu oddanego w zastaw w przypadku *pignus* lub braku posiadania przedmiotu zastawu przez zastawnika przy *hypotheca*[1]. Dodatkowe kryterium, w zależności od tego, czy

[1] M. Kaser: *Das römische Privatrecht*, Bd. I, München 1971, s. 464; M. Kuryłowicz, A. Wiliński: *Rzymskie prawo prywatne. Zarys wykładu*, Kraków 1999, s. 217, 218.

zastaw ustanawiany był na ruchomości (*pignus*), czy nieruchomości (*hypotheca*), przyjęto dopiero w prawie justyniańskim[2], choć podział ten nie jest konsekwentnie przestrzegany w tekstach źródłowych[3]. Powyższe wyodrębnienie nie wpływa na analizowane zdarzenia prawne, gdyż istniała możliwość ustanowienia zarówno *pignus*, jak i *hypotheca* dla wierzytelności terminowej, warunkowej i przyszłej. Jednakże, by uniknąć zamętu terminologicznego, w pracy użyto jednolitego pojęcia „zastaw" zarówno na określenie rzymskiego zastawu z posiadaniem (*pignus*), jak i bez posiadania (*hypotheca*).

Po trzecie, zagadnienie akcesoryjności praw gwarancyjnych wymaga wyjaśnienia samego pojęcia akcesoryjności. Akcesoryjność zakłada, iż prawo gwarancyjne powstaje wraz z powstaniem wierzytelności, dzieli jej losy i gaśnie wraz z nią[4]. Prawo gwarancyjne nie ma samodzielnego bytu prawnego, funkcjonuje ono celem zabezpieczenia określonej wierzytelności, stąd przesłanką jego istnienia jest występowanie ważnej wierzytelności, ewentualnie zobowiązania, z którego taka mogłaby wyniknąć. U podstaw kontraktu musi się więc znaleźć pierwotny węzeł obligacyjny, który ma podlegać zabezpieczeniu. Zakres prawa gwarancyjnego zależy ściśle od zakresu wierzytelności, którą prawo to zabezpiecza. Zmiana zakresu wierzytelności będzie rzutować na zakres prawa gwarancyjnego.

Zawisłość prawa zabezpieczającego od wierzytelności skutkuje niemożliwością przeniesienia prawa gwarancyjnego bez prawa, którego wykonanie ma zabezpieczyć. Przeniesienie natomiast wierzytelności zabezpieczonej pociąga z reguły przejście prawa gwarancyjnego. Wyłączenie przeniesienia prawa niesamoistnego powoduje jego wygaśnięcie. Prawo gwarancyjne wygasa wraz z wygaśnięciem wierzytelności, gdyż jego byt ma uzasadnienie tylko o tyle, o ile służy ono realizacji prawa samoistnego.

Konstrukcja zależności praw gwarancyjnych od praw, których wykonanie miało być zabezpieczone, była znana już prawu rzymskiemu: *D.46,3,43 Ulpianus libro secundo regularum: In omnibus speciebus liberationum etiam accessiones liberantur, puta adpromissores hypothecae pignora* [...]. Ulpian wprost określa

[2] A. Manigk: *Hypotheca*, RE IX, 1, (Stuttgart 1914), s. 343–344.

[3] I. Koshembahr-Łyskowski: *Prawo rzymskie*, Warszawa 1931, s. 192.

[4] G. Bieniek: *Zabezpieczenie wierzytelności pieniężnych* (I), „Wykładnia i Praktyka" 1992, nr 10–11, s. 63, 70; J. Ignatowicz: *Prawo rzeczowe*, Warszawa 1986, s. 252; *System prawa cywilnego*, t. II, pod red. J. Ignatowicza, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1977, s. 773, 808; A. Klein: *Elementy stosunku prawnego prawa rzeczowego*, Wrocław 1976, s. 158; A. Kwiatkowski: *Zastaw umowny na rzeczy ruchomej*, „Rejent" 2000, nr 7–8, s. 105; J. Mojak, J. Widło: *Sądowy zastaw rejestrowy w systemie praw rzeczowych*, „Rejent" 1999, nr 96, s. 78–79; S. Rudnicki: *Komentarz do kodeksu cywilnego*; część druga – *Własność i inne prawa rzeczowe*, Warszawa 1996, s. 361; J. Skąpski: *Rzeczowe formy zabezpieczenia wierzytelności*, „Studia Iuridica" 1994, XXI, s. 140; idem: *Zastaw na rzeczach ruchomych według kodeksu cywilnego. Zagadnienia wybrane*, „Studia Cywilistyczne" 1966, t. VIII, s. 152; A. Szpunar: *Akcesoryjność hipoteki*, „Państwo i Prawo" 1993, nr 8, s. 16, 17; J. Wasilkowski: *Prawo rzeczowe w zarysie*, Warszawa 1957, s. 294.

osobowe i rzeczowe zabezpieczenia wierzytelności jako prawa akcesoryjne. Rozumienie natomiast pojęcia akcesoryjności przez prawników rzymskich jest analogiczne jak we współczesnej literaturze[5].

Na tle tak rozumianej zasady pojawia się zagadnienie prawnej możliwości ustanowienia zabezpieczeń rzeczowych dla wierzytelności terminowej, warunkowej i przyszłej, czyli ustanowienia prawa gwarancyjnego dla wierzytelności jeszcze nieistniejącej.

W polskim ustawodawstwie na gruncie kodeksu cywilnego możliwość ustanowienia zastawu dla wierzytelności nieistniejącej przewiduje art. 306 § 2: „zastaw można ustanowić także w celu zabezpieczenia wierzytelności przyszłej lub warunkowej". Podobną regulację przewiduje przepis art. 6 ustawy o zastawie rejestrowym i rejestrze zastawów: „wierzytelność przyszła lub warunkowa może być zabezpieczona zastawem rejestrowym tylko do określonej w umowie zastawniczej najwyższej sumy zabezpieczenia".

Problem możliwości ustanowienia hipoteki dla wierzytelności nieistniejących w chwili jej ustanawiania reguluje ust. 2 art. 102 ustawy o księgach wieczystych i hipotece: „hipoteka kaucyjna może w szczególności zabezpieczać istniejące lub mogące powstać wierzytelności z określonego stosunku prawnego albo roszczenia związane z wierzytelnością hipoteczną, lecz nie objęte z mocy ustawy hipoteką zwykłą".

Wyjaśnienia wymagają pojęcia, których użył ustawodawca na określenie wierzytelności nieistniejących w chwili ustanawiania zastawu. W wypadku regulacji zastawu posesoryjnego i zastawu rejestrowego mowa jest o możliwości ustanowienia tego rodzaju zabezpieczenia dla wierzytelności przyszłej lub warunkowej.

Nie budzi wątpliwości, iż wierzytelnościami przyszłymi są te, które jeszcze nie istnieją w chwili ustanawiania zastawu, ale mają powstać w przyszłości. W literaturze polskiej, poza nielicznymi wyjątkami[6], istota tego rodzaju wierzytelności nie jest przedmiotem analiz. Koncepcja[7], iż do wierzytelności przyszłych zalicza się: 1) wierzytelności warunkowe; 2) wierzytelności terminowe; 3) wierzytelności jeszcze nieistniejące, przy czym stosunek prawny, z którego takie mogłyby wyniknąć, został już zawiązany; 4) wierzytelności,

---

[5] Por. m.in.: E. Carrelli: *Sulla accessorieta del pegno nel diritto romano (con una nota di lettura Witold Wołodkiewicz)*, Antiqua 5, Napoli 1980, s. 33, 35; P. Frezza: *Le garanzie della obligazioni corso di diritto romano*, Vol. II, Padova 1963; H. Dernburg: *Das Pfandrecht nach den Grundsätzen des heutigen römischen Rechts*, Leipzig 1864, s. 514–515, 520; Kaser, RP I, s. 465; Kaser, RP II, München 1959, s. 228; Manigk, Pignus, RE XX, (1991) s. 1266–1267. Konstrukcja ta odnosi się zarówno do *pignus* jak i *hypotheca* – por. F. Schwind: *Römisches Recht I. Geschichte. Rechtsgang. System des Privatrechtes*, Wien 1950, s. 243, 244.

[6] J. Mojak: *Obrót wierzytelnościami. Podstawowe zagadnienia prawne*, Lublin 1998, s. 9–10; E. Niezbecka, J. Mojak: *Ustawa o zastawie rejestrowym i rejestrze zastawów. Komentarz*, Lublin 1997, s. 43–44; J. Mojak, D. Pelak, J. A. Sieklucki, J. Widło: *Umowa o ustanowienie zastawu rejestrowego*, Lublin 1998, s. 40.

[7] J. Mojak: *op. cit.*, s. 9–10.

których byt prawny jest zupełnie wątpliwy, gdyż brak jakiegokolwiek węzła prawnego, z którego mogłaby powstać wierzytelność, budzi wątpliwość na tle wykładni literalnej i funkcjonalnej powyższych regulacji.

Z punktu widzenia wykładni literalnej należy stwierdzić, że gdyby ustawodawca traktował wierzytelności warunkowe jako przyszłe, nie wyszczególniłby tych ostatnich w treści przepisów. Zgodnie natomiast z przeważającymi poglądami prezentowanymi w literaturze[8], zarówno na gruncie regulacji zastawu posesoryjnego, jak i rejestrowego, w przypadku ustanawiania zastawu dla wierzytelności przyszłej wymagane jest oznaczenie stosunku, z którego ta wierzytelność miałaby powstać. Na gruncie ustawy o księgach wieczystych i hipotece ustawodawca posłużył się określeniem „wierzytelności mogącej powstać z określonego stosunku prawnego"[9]. Hipoteka kaucyjna może zatem być stanowiona dla wierzytelności jeszcze nieistniejącej w chwili jej ustanawiania, lecz wyłącznie takiej, która wyniknie już z istniejącego między stronami stosunku prawnego[10].

Z tego względu podane powyżej rozumienie pojęcia wierzytelności przyszłych należy zawęzić do wierzytelności terminowych oraz przyszłych, ale już z istniejących stosunków prawnych, czyli w tych przypadkach, gdy powstanie wierzytelności w przyszłości jest niewątpliwe. Do grupy tej – jako wierzytelności, które w chwili ustanawiania zabezpieczenia jeszcze nie istnieją, lecz mają powstać po ziszczeniu się warunku – można zaliczyć również wierzytelności warunkowe, z tą jednak uwagą i stwierdzeniem, iż wyszczególnienie ich na gruncie k.c. i ustawy o zastawie rejestrowym i rejestrze zastawów stwarza zamęt terminologiczny. Bardziej zatem adekwatne i ścisłe jest sformułowanie użyte przez ustawodawcę na gruncie regulacji hipoteki kaucyjnej – „wierzytelności mogącej powstać z określonego stosunku prawnego". Natomiast wyłączenia wymaga możliwość ustanowienia zabezpieczenia, gdy strony nie są związane jakimkolwiek węzłem prawnym[11].

---

[8] J. Czaja: *Komentarz do ustawy o zastawie rejestrowym i rejestrze zastawów*, Gdańsk 1998, s. 35; J. Mojak, D. Pelak, J. Sieklucki, J. Widło: *op. cit*, s. 45; J. Skąpski: *op. cit*, s. 152; S. Rudnicki: *op. cit*, s. 363; por. też OSN z 25 kwietna 1996., III CZP 35/96, OSNC 1996, z. 9, poz. 114; por. J. Skąpski: *op. cit.*, s. 169 – stwierdza niekonsekwentnie, że zastaw może zabezpieczać wierzytelność przyszłą wynikającą z istniejącego między stronami stosunku lub też ze stosunku, który ma powstać między stronami w przyszłości, z drugiej zaś strony uważa, iż przy zabezpieczeniu wierzytelności przyszłej konieczne jest jej oznaczenie, a w szczególności stosunku, z jakiego ma powstać.

[9] W literaturze ww. sformułowanie interpretowane jest jako możliwość ustanowienia hipoteki kaucyjnej dla wierzytelności przyszłej lub warunkowej – por. A. Jakubecki, J. Mojak, E. Niezbecka: *Prawne zabezpieczenie kredytów*, Lublin 1996, s. 162; A. Szpunar: *op. cit.*, s. 22.

[10] A. Jakubecki, J. Mojak, E. Niezbecka: *op. cit*, s. 162; K. Piasecki: *Księgi wieczyste i hipoteka. Komentarz*, Bydgoszcz 1996, s. 186; S. Rudnicki: *op. cit*, s. 341–342; A. Szpunar: *op. cit.*, s. 22.

[11] Na gruncie prawa rzymskiego możliwość ustanowienia zabezpieczenia dla wierzytelności, której byt był całkowicie wątpliwy, było dopuszczalne – patrz wyżej.

Należy jeszcze dodać, iż w przypadku wierzytelności warunkowej chodzi o warunek zawieszający, zaś wierzytelności terminowej o termin początkowy (art. 89 i 116 k.c.). Do chwili ziszczenia się warunku czy nadejścia terminu wierzytelność nie istnieje[12].

W przypadkach opisanych powyżej, a dotyczących możliwości ustanowienia zabezpieczenia dla wierzytelności nieistniejących, zdawać by się mogło, iż zasada akcesoryjności zostaje przełamana, gdyż brak jest wierzytelności, której służyć miałoby ustanowienie zastawu czy hipoteki. Stanowisko takie prezentowane jest w znacznej mierze w literaturze polskiej[13], gdzie się podkreśla, że kreowanie samodzielnego bytu prawa gwarancyjnego jest niezgodne z akcesoryjną konstrukcją tych ostatnich. Istnienie prawa zabezpieczającego bez wierzytelności, której owe zabezpieczenie ma służyć, powoduje, iż traci ono cechy prawa podmiotowego, gdyż jest nierealizowalne[14]. Powyższe poglądy wynikają z teoretycznego pojmowania zasady akcesoryjności oraz braku rozróżnienia pojęć: ustanowienie zastawu i jego powstanie, a także wpływ owych zdarzeń prawnych na skuteczność prawa zastawu i możliwość realizacji uprawnień przez wierzyciela. Rozróżnienie takie i jego konsekwencje dla bytu praw gwarancyjnych funkcjonowały w prawie rzymskim.

Prawo rzymskie również dopuszczało możliwość ustanowienia zastawu dla wierzytelności terminowej, warunkowej i przyszłej: *D.20,1,5 pr. Marcianus libro singulari ad formulam hypothecariam: Res hypothecae dari posse sciendum est proquacumque obligatione, sive mutua pecunia datur sive dos, sive emptio vel venditio contrahatur vel etiam locatio et conductio vel mandatum, et sive pura est obligatio vel in diem vel sub condicione, et sive in praesenti contractu sive etiam praecedat: sed et futurae obligationis nomine dari possunt: sed et non solvendae omnis pecuniae causa, verum etiam de parte eius: et vel pro civili obligatione vel honoraria vel tantum naturali sed et in condicionali obligatione non alias obligantur, nisi condicio exstiterit*[15].

Gwarancje jakie dawał zastaw, zgodnie z przekazem Marcianusa, mogły dotyczyć wszystkich kategorii zobowiązań prawa rzymskiego, tj.: kontraktów ścisłego prawa (*obligatio civilis*), dobrej wiary (*bona fidei*). Zastaw mógł również zabezpieczać wierzytelności wynikające ze zobowiązań naturalnych, celem zagwarantowania spełnienia świadczenia.

---

[12] E. Niezbecka, J. Mojak: *op. cit*, s. 43–44; J. Mojak: *op. cit.*, s. 9; S. Rudnicki: *op. cit.*, s. 362; J. Skąpski: *op. cit*, s. 169–170.

[13] J. Gołaczyński: *op. cit.*, s. 554; J. Mojak, D. Widło: *op. cit.*, s. 80; J. Skąpski: *op. cit.*, s. 152; A. Szpunar: *op. cit.*, s. 22.

[14] J. Mojak, J. Widło: *op. cit*, s. 86.

[15] A. Burdese: *Manuale di diritto privato romano*, Torino 1964, s. 445–446 przyp. 35; H. Dernburg: *op. cit*, s. 517; Kaser, RP I, s. 465; F. Zoll: *Pandecta czyli nauka rzymskiego prawa prywatnego*, t. II – *Prawo rzeczowe*, Kraków 1913, s. 254.

W powyższym fragmencie Marcianus wskazuje, iż prawo zastawu mogło zostać powołane nie tylko dla wierzytelności istniejącej w chwili ustanowienia prawa zastawu (*pura obligatio*), ale także dla wierzytelności terminowej (*in diem*), warunkowej (*sub condicione*) oraz przyszłej (*futura obligatio*)[16].

Przybliżenia wymaga charakter owych nieistniejących wierzytelności, dla których istniała możliwość ustanowienia zastawu w prawie rzymskim. Jest to tym bardziej konieczne, że sytuacja ta nieco odbiega od współczesnej regulacji prawa polskiego.

Wierzytelności, o których mowa, nie istniały jeszcze w chwili ustanawiania zastawu, ale mogły powstać w przyszłości[17]. Wśród nich wyróżnić można wierzytelności terminowe i warunkowe, których powstanie uzależnione było od oznaczonego przez strony zdarzenia przyszłego odpowiednio pewnego lub niepewnego. Termin i warunek, o których mowa, były zawieszające – z chwilą nadejścia terminu czy ziszczenia się warunku zastaw powstawał. Oczywiście, strony mogły dodać do czynności prawnej termin lub warunek rozwiązujący, ale wówczas wątpliwości co do powstania zastawu i jego skuteczności w ogóle nie powstawały. Zastaw wówczas powstawał i był skuteczny od momentu ustanowienia, wobec czego wierzytelności były zabezpieczone w ten sam sposób i z takim samym skutkiem jak przy czynnościach prawnych niezawierających warunku i terminu. Nadejście terminu lub ziszczenie się warunku powodowało wygaśnięcie prawa zastawu. Prócz wyżej wymienionych wierzytelności, można mówić w prawie rzymskim o wierzytelności przyszłej, tj. takiej, która mogła wyniknąć z istniejącego już między stronami stosunku prawnego bądź ze stosunku, który miał powstać dopiero w przyszłości, tj. wierzytelności, której byt prawny w chwili ustanawiania zastawu przez strony był prawnie wątpliwy. W stosunku do tej ostatniej grupy wierzytelności współczesna polska regulacja prawna – jak stwierdzono powyżej – nie przewiduje możliwości zabezpieczenia.

Przykład możliwości ustanowienia zastawu dla wierzytelności przyszłej, której powstanie jest prawnie wątpliwe, gdyż brak pomiędzy stronami jeszcze jakiegokolwiek węzła prawnego, z którego taka mogłaby wyniknąć, przedstawia następujący tekst źródłowy: *D.20,3,4.Paulus libro quinto responsorum: Titus cum mutuam pecuniam accipere vellet Maevio cavit ei et quasdam res hypothecae nomine dare destinavit: deinde posquam quasdam ex his rebus vendidisset accepit pecunia: quaesitum est, an et prius res venditae creditori tenerentur. Respondit, cum in potestate fuerit debitoris post cautionem interpositam pecuniam non accipere, eo tempore pignoris obligationem contractam videri, quo pecunia numerata est, et ideo inspiciendum, quas res in bonis debitor numeratae pecuniae tempore habuerit.*

---

[16] F. Zoll: *op. cit.*, s. 254; Kaser, RP I, s. 465.

[17] Zastaw dla wierzytelności terminowej, warunkowej, przyszłej określany jest niekiedy zbiorczo – jako zastaw dla wierzytelności przyszłej – zob. H. Dernburg: *op. cit.*, s. 518 i n.

Powyższy fragment dotyczy następującego stanu faktycznego: Tytus ustanawia zastaw na rzecz Meviusa, u którego w przyszłości zamierza zaciągnąć pożyczkę. Pomiędzy ustanowieniem zastawu a powstaniem wierzytelności, tj. zaciągnięciem pożyczki, Tytus rzecz – na której ustanowił zastaw – sprzedaje. Powyższa sprzedaż oceniana jest przez prawników rzymskich jako prawnie dopuszczalna dopóki pieniądze, które miały być przedmiotem pożyczki, nie przejdą na własność Tytusa.

Rozpatrywana kwestia dotyczy możliwości zabezpieczenia zastawem wierzytelności, która ma powstać w wyniku przyjęcia pożyczki w przyszłości przez Tytusa. Od woli Tytusa jako ewentualnego przyszłego pożyczkobiorcy uzależnione jest dojście umowy do skutku[18]. Umowa ta doszłaby do skutku w momencie, gdyby pieniądze znalazły się w majątku Tytusa – *in bonis debitor numerata pecuniae tempore habuerit*. Z tego też względu, iż zdarzenie było całkowicie uzależnione od woli ewentualnego dłużnika, z drugiej zaś strony brak jakiegokolwiek terminu, do którego upływu ten miałby obowiązek przyjęcia pożyczki, wierzytelność kwalifikowana jest jako przyszła o wątpliwym bycie prawnym. Samo natomiast ustanowienie zastawu dla tego rodzaju wierzytelności jest dopuszczalne. Jednak okoliczność, iż byt wierzytelności jest całkowicie wątpliwy, powoduje brak jakichkolwiek ograniczeń w rozporządzaniu przedmiotem zastawu przez zastawcę.

Prawo rzymskie, jeszcze szerzej niż prawo polskie, dopuszczało możliwość ustanowienia zastawu dla wierzytelności nieistniejących w chwili jego ustanawiania. Powyższe zdarzenia nie były jednak traktowane przez prawników rzymskich jako wyjątek od zasady akcesoryjności praw gwarancyjnych, gdyż rozróżniali oni pojęcia: 1) ustanowienia prawa zastawu, 2) powstania prawa zastawu, 3) jego skuteczności oraz 4) realizacji. Dopiero analiza tych pojęć, i to w kontekście zastawu dla wierzytelności nieistniejącej w chwili ustanowienia jego zabezpieczenia, pozwoli na wyciągnięcie wniosków w materii akcesoryjności.

Ad 1. Za moment ustanowienia prawa zastawu uważa się w prawie rzymskim: a) chwilę dokonania czynności prawnej przez zawarcie kontraktu realnego, który do swej ważności wymagał wydania przedmiotu zastawu w dzierżenie zastawnikowi (zastaw z posiadaniem) czy przez samą umowę między stronami (zastaw bez posiadania) lub w wyniku czynności prawnej jednostronnej – np. przez ustanowienie w testamencie, b) ustanowienie przez zarządzenie władzy, c) powołanie zastawu z mocy prawa (*pignus necessarium*)[19].

Ad 2. Zastaw powstaje przy założeniu wynikającym z zasady akcesoryjności, że wierzytelność, którą ma zabezpieczyć, istnieje z chwilą ustanowienia go, gdy zaś wierzytelność, którą ma zabezpieczyć, jeszcze nie istnieje – z chwilą jej powstania.

---

[18] P. Frezza: *op. cit.*, s. 160.

[19] F. Zoll: *op. cit.*, s. 260–270; I. Koshembahr-Łyskowski: *op. cit.*, s. 198–199.

Ad 3. Przez skuteczność prawa zastawu należy rozumieć chwilę, od której zastaw zabezpiecza zgodnie ze swą funkcją i zakresem interes wierzyciela. Z reguły chwila ta jest zbieżna z chwilą ustanowienia zastawu, z drugiej zaś strony ustanowienie zastawu jest najdalszym momentem, do którego można cofnąć skuteczność. Zawsze natomiast o skuteczności można mówić w przypadku powstania zastawu.

Ad 4. Realizacja prawa zastawu to wykonanie przez zastawnika uprawnień wynikających z treści prawa zastawu. Najwcześniej zastawnik może przystąpić do realizacji, gdy dłużnik nie spełnił świadczenia w oznaczonym terminie.

Powróćmy jednak do wierzytelności istniejących i nieistniejących w chwili ustanowienia zastawu, dokonując analizy zgodnie z wyłożonymi powyżej pojęciami. Moment ustanowienia zastawu dla wierzytelności istniejącej jest zarówno chwilą powstania prawa zastawu, jak i jego skuteczności, realizacja zaś w tym wypadku będzie możliwa przy spełnieniu przesłanki wynikającej z definicji.

Moment ustanowienia zastawu dla wierzytelności nieistniejącej nie jest chwilą jego powstania. Zastaw dla wierzytelności terminowej i warunkowej zgodnie z zasadą akcesoryjności powstaje dopiero odpowiednio z chwilą nadejścia terminu czy spełnienia warunku, gdyż dopiero z tą chwilą powstaje wierzytelność, którą zastaw ma zabezpieczać[20]. W wypadku ustanowienia zastawu dla wierzytelności przyszłej, prawo zastawu dla takiej wierzytelności powstaje z chwilą jej powstania[21].

Co się zaś tyczy zasady akcesoryjności zastawu należy stwierdzić, iż ta w wypadku ustanowienia zastawu dla wierzytelności terminowej, warunkowej czy przyszłej nie zostaje przełamana. Ustanowienie zastawu przed powstaniem wierzytelności nie gwarantuje żadnych uprawnień wierzycielowi zastawnemu, dopiero bowiem powstanie wierzytelności jest warunkiem powstania zastawu, jego skuteczności i realizacji. Stąd też czas pomiędzy ustanowieniem a powstaniem zastawu jest oczekiwaniem prawnym (ekspektatywą) na powstanie zastawu. Uprawnienia zastawnika oraz ewentualne roszczenia pozostają w zawieszeniu do czasu powstania wierzytelności[22].

Powyższy pogląd wynika z funkcjonalnego ujęcia zasady akcesoryjności, zakładającej, iż zastaw służy wierzytelności, dla której zabezpieczenia został ustanowiony, a stąd, że przed przekształceniem wierzytelności nieistniejącej w wierzytelność istniejącą zastawnik nie może skorzystać z zabezpieczenia. W konsekwencji zastaw nie może powstać przed powstaniem wierzytelności, skoro ją ma zabezpieczać i gwarantować jej wykonanie[23].

---

[20] H. Dernburg: *op. cit.*, s. 519; F. Zoll: *op. cit.*, s. 254.

[21] F. Zoll: *loc. cit.*

[22] H. Dernburg: *op. cit.*, s. 521.

[23] E. Carrelli: *op. cit.*, s. 33, 35; P. Frezza: *Le garanzie della obligazioni corso di diritto romano*, Vol. II. Padova 1963, s. 111 przyp. 1, s. 163; S. Rudnicki: *op. cit.*, s. 362; por. też J. Mojak: *op. cit.*, s. 204.

Reasumując: jedyna różnica występująca przy analizie powyższych pojęć na tle prawa polskiego występować będzie przy sposobach ustanowienia poszczególnych zabezpieczeń, pozostałe zaś będą zbieżne, co wynika właśnie ze wspólnego dla tych instytucji mianownika – akcesoryjności.

Chwilą ustanowienia zastawu na gruncie regulacji art. 307 § 1 k.c. jest zawarcie przez właściciela i wierzyciela umowy oraz, z zastrzeżeniem wyjątków przewidzianych w ustawie, wydanie rzeczy wierzycielowi lub osobie trzeciej, na którą strony wyraziły zgodę (stąd określenie „zastaw posesoryjny")[24]. Zgodnie z przepisem art. 2 ustawy o zastawie rejestrowym i rejestrze zastawów, do ustanowienia zastawu rejestrowego konieczne jest zawarcie umowy zastawniczej pomiędzy osobą uprawnioną do rozporządzania przedmiotem zastawu a wierzycielem oraz wpis do rejestru zastawów[25]. Ustanowienie hipoteki kaucyjnej następuje poprzez zawarcie przez strony umowy bądź przez nieprawomocne orzeczenie, tymczasowe zarządzenie sądu, postanowienie prokuratora lub wydanie decyzji nawet nieostatecznej, wydanej na podstawie przepisów szczególnych (art. 111 k.w. i k.h.), oraz w każdym z ww. przypadków przez wpis do księgi wieczystej[26].

Sytuację prawną pomiędzy ustanowieniem a powstaniem prawa gwarancyjnego należy zatem – i na gruncie prawa polskiego – uznać za prawo podmiotowe tymczasowe. Stanowisko takie znajduje tym bardziej uzasadnienie, że przepis art. 91 k.c. zezwala warunkowo uprawnionemu na wykonywanie wszelkich czynności, które zmierzają do zachowania jego prawa, natomiast art. 116 § 1 k.c. stanowi: „jeżeli skutki czynności prawnej mają powstać w oznaczonym terminie, stosuje się odpowiednio przepisy o warunku zawieszającym". Z uwagi na to przepis art. 91 k.c. znajduje też zastosowanie do uprawnionego terminowo (np. ochrona posesoryjna terminowego czy warunkowego zastawnika). Powyższe uwagi należy odnieść do uprawnionego z tytułu wierzytelności przyszłej, niebędącej wierzytelnością terminową czy warunkową. Pomimo bowiem tego, że ustawodawca nie przewidział dokonywania przez uprawnionego w przyszłości czynności zachowawczych, należy przyjąć taką możliwość w drodze wykładni systemowej.

Z drugiej strony należy mieć na uwadze, że warunkiem realizacji zastawu jest powstanie wierzytelności zabezpieczonej, gdyż dopiero owo zdarzenie prawne aktualizuje prawo podmiotowe prowadzące do ostatecznego zaspokojenia potrzeb podmiotu uprawnionego[27], tj. zaspokojenia z rzeczy bez względu na to, czyją stała się własnością i z pierwszeństwem wyznaczonym przez obowiązujące przepisy. Podstawą prawną do uznania konstrukcji praw tymczasowych w roz-

[24] J. Gołaczyński: *Zastaw na rzeczach ruchomych w prawie francuskim i prawie polskim*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego" 1999, z. 3, s. 536–539; J. Jakubecki, J. Mojak, E. Niezbecka: *op. cit.*, s. 192–194; H. Rudnicki: *op. cit.*, s. 364.

[25] J. Mojak, D. Pelak, J. A. Sieklucki, J. Widło: *op. cit.*, s. 15–20; H. Niezbecka, J. Mojak: *op. cit.*, s. 24–25.

[26] K. Piasecki: *op. cit.*, s. 186; S. Rudnicki: *op. cit.*, s. 342.

[27] Z. Radwański: *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 1993, s. 80.

patrywanych przypadkach jest funkcjonalna metoda wykładni[28]. W konsekwencji możliwości ustanowienia zabezpieczenia dla wierzytelności nieistniejących w chwili jego ustanawiania nie należy poczytywać za przełamanie zasady akcesoryjności praw gwarancyjnych[29].

SUMMARY

The paper discusses the possibility, under Polish law, of putting up specific collateral securities for the claims not existing at the time, i.e. for conditional, future and fixed-term claims. The admissibility of guaranties for this kind of claims is treated in Polish law as a break with the rule of accessoriness of security rights.

By showing the analogous regulations in the Roman law, which admitted, to a greater extent than the present-day Polish law, of the possibility of putting up collateral securities for claims not yet existing, the paper presents the functional treatment of the rule of accessoriness of guaranteed rights. Consequently, one can assert that the possibility of putting up collateral securities for conditional, future and fixed-term claims does not infringe upon their non-autonomous construction.

[28] *Ibidem*, s. 81.

[29] S. Rudnicki: *op. cit.*, s. 362; por. też J. Mojak: *op. cit.*, s. 204; J. Skąpski: *Zastaw...*, s. 170 przyp. 76; inaczej J. Skąpski: *Zastaw...*, s. 170.